

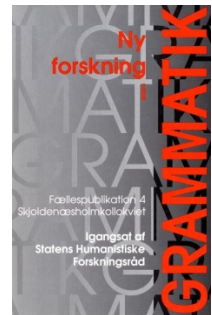
Ny Forskning i Grammatik

Titel: Præpositioner og kasus i russisk

Forfatter: Per Durst-Andersen

Kilde: L. Falster Jakobsen og G. Skytte (red.). *Ny Forskning i Grammatik 4*, 1997, s. 171-192

URL: <http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nfg/issue/archive>

© Forfatterne og Odense Universitetsforlag 1997

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre numre af *Ny Forskning i Grammatik* (1993-2012) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Præpositioner og kasus i russisk

Per Durst-Andersen
Russiskprojektet

1. Indledning

Hvad angår kritik af tidligere teorier skal jeg begrænse mig til en generel kritik, hvor samtlige teorier ses under ét. Dette betyder også, at jeg holder mig til en såkaldt teori-ekstern kritik og således ikke går nærmere ind på en teori-intern kritik, hvor en teoris forhold til data kunne diskuteres. Man kan samle den teori-eksterne kritik i fire punkter:

- (1) *kasus- og præpositionssystemet er ikke betragtet under ét* – dvs. kasus og præpositioner er i reglen beskrevet som isolerede fænomener i diverse grammatiske fremstillinger (cf. Mathiassen 1996, Wade 1992, RAG 1980, Mulisch 1975, Pul'kina & Xaxava-Nekrasova 1994, m.fl.).
- (2) *kasus' rolle er overvurderet* – man har troet eller i hvert fald ladet andre tro, at nominativ alene betyder Agent og akkusativ alene betyder Patient, og har ikke været eller gjort opmærksom på, at disse to roller ikke er rene kasuseroller, men simpelthen roller, som bibringes modtageren via en helt række informationer fra forskellige niveauer, hvoraf kasusbetydning blot indgår som en bestanddel. Det vil med andre ord sige, at man har beskæftiget sig med participantroller. (Dette gælder også Jakobson 1936, som fx sagde, at nominativ har den handlende agent som sin hovedbetydning.)
- (3) *kasuskategorien ses ikke som en del af en helhed* – ifølge traditionel opfattelse er det den enkelte kasus' funktion at vise et NP's syntaktiske relation til andre NP'er i sætningen, det være sig gennem rektion, kongruens eller adjunktion. Kasuskategoriens funktion i forhold til de øvrige nominale kategorier i russisk såsom genus, animatum/inanimatum og numerus er imidlertid ikke blevet berørt.

- (4) *dets medlemmer betragtes normalt som en række sideordnede medlemmer* – dvs. de enkelte kasus (nominativ, akkusativ, genitiv, dativ, instrumentalis og lokativ) er normalt ikke inddelt i subkategorier, der så kan bestå af enkeltmedlemmer, fx som modus i russisk der består af indikativ og ikke-indikativ, der så igen deler sig i konjunktiv og imperativ.

I det følgende vil jeg forsøge trinvis at beskrive et system, der råder bod på de fire omtalte mangler. (For en meget detaljeret teori-ekstern og teori-intern kritik af tidligere kasusteorier i russisk, se Durst-Andersen 1996b).

2. De forskellige kategoriers plads i det samlede system

For at kunne isolere kasuskategoriens funktion i den samlede struktur er det helt nødvendigt at kende de øvrige nominale såvel som verbale kategoriers funktion, dvs. deres enkeltbidrag til den samlede sætningssemantik. Lad os starte med de verbale kategorier, eftersom netop disse danner model for de nominale. Der er med andre ord tale om isomorfi mellem de to forskellige sæt af hierarkier.

I Durst-Andersen 1992 inddelte jeg verber i tre klasser, dvs. i tilstands-, aktivitets-, og i handlingsverber. Selv om denne inddeling ikke var arbitrær, men støttede sig på den enkelte klasses reglementerede udtryk, indså jeg ikke på det pågældende tidspunkt, at jeg beskæftigede mig med en grammatisk kategori, som var helt overset. Da denne verbale kategori har samme funktion som den nominale genuskategori, vil jeg kalde den for verbalt køn eller verbets-genus om man vil. Kategorien omfatter med andre ord tre medlemmer, der kaldes tilstand, aktivitet og handling (for en nærmere redegørelse, se Durst-Andersen 1996a).

Verbets genus er en leksikalsk-grammatisk kategori, der skaber et IMAGE-IDEA PAIR, dvs. hvis der er tale om et handlingsverbum skabes der to grundpropositioner, der er parret med to grundsituationer. Derved nævnes en handling, som er et konstrukt, dvs. begrebet har ingen pendant ude i virkeligheden (En handling manifesterer sig enten som en begivenhed eller som en proces). **Aspekt** er en propositionel-semantisk kategori, der opererer på verbets genus ved at tilskrive sandhedsværdi

til det propositionelle indhold af henholdsvis den ene og den anden grundproposition og ved samtidig at tilordne dem forskellig propositionel vægtning. Ved at assertere tilstandsbeskrivelsen og præsupponere aktivitesbeskrivelsen kommer perfektiv aspekt ved handlingsverber netop til at præsentere handlingen som en begivenhed. Dette betyder med andre ord, at aspekt ved at operere på verbets genus' output-struktur får vist en kopi af virkeligheden, in casu en begivenhed, dvs. en tilstand, der er forårsaget af en aktivitet. **Tempus** er en referentiel-semantisk kategori, der opererer på aspekts output-struktur, dvs. fx kopien af en begivenhed vist i form af en grundsituationel struktur, hvor vi ser en tilstand i forgrunden og en aktivitet i periferien. Ved denne operation omdannes kopien til en original og selve aktiviteten placeres enten forud for taleøjeblikket ved præteritum, eller i taleøjeblikket ved præsens (og dette kan tages helt bogstaveligt i russisk.) **Modus** derimod er en relationel-semantisk kategori, der forudsætter de øvrige kategorier. Modus markerer hvilken relation, der består mellem kopien, der er defineret af aspektkategorien, og originalen, der er knyttet til tempuskategorien. Ved indikativ markeres en lighedsrelation mellem kopi og original, dvs. modtager ved, at det drejer sig om et sandt udsagn. Ved ikke-indikative former er der derimod tale om en ulighedsrelation, dvs. der er ifølge afsender ingen original at referere til. Ved konjunktiv skal denne ulighedsrelation forstås som et faktum, der ikke kan ændres; ved imperativ skal det forstås som et faktum, der skal ændres: afsender anmoder faktisk modtager om at skabe en original på baggrund af den viste kopi. Dette kan anskueliggøres på følgende måde:

KOPI	RELATION	ORIGINAL
ASPEKT	MODUS	TEMPUS

Det viser sig nu, at det netop gennemgåede hierarki har diagrammatiske relationer til selve morfemstrukturen i det russisk verbum, dvs. hierarkiets bund manifesteres som det første i rækken af morfemer og så fremdeles:

give – perf – præt – konj
da – Ø – l – by. '(Han) burde have givet (den)'.
V-Genus – Aspekt – Tempus – Modus

Hvis der er tale om isomorfi mellem de to niveauer, må morfemrækkefølgen ved substantivet kunne afsløre et tilsvarende hierarki for nomina og dermed også antyde den enkelte nominelle kategoris funktion:

broder – plur – gen

brat – j – ov

N-Genus/Animatum – Numerus – Kasus

Ifølge dette skulle **genus** ved nominet være en leksikalsk-semantisk kategori, der skaber et IMAGE-IDEA PAIR. Animatum/inanimatum-kategorien skulle have samme funktion som aspekt og derfor være hvad vi kunne kalde en ideationel-semantisk kategori, der opererer på genus' output-struktur og ved at gøre dette viser en kopi af virkeligheden. Dette ser faktisk ud til at holde stik, idet fx *mys*' 'mus' er tvetydigt. Det betyder enten 1) en levende mus eller 2) en „død“ komputermus. Genus – in casu femininum – siger intet derom. **Animatum/inanimatum**-kategorien viser dog klart hvilken type, der er tale om: Animatum viser, at det er en levende mus; inanimatum viser, at det er en komputermus. **Numerus** skulle have samme funktion som tempus og således være en referentiel-semantisk kategori, der ved at markere, om der er tale om een eller flere, omdanner kopien til en original og placerer originalen i virkeligheden. **Kasus** skulle være som modus og således være en relationel-semantisk kategori, der markerer relationen mellem kopien, der blev vist af animatum/inanimatum-kategorien, og originalen, der blev placeret i virkeligheden af numeruskategorien. Dette kan anskueliggøres på følgende måde:

KOPI	RELATION	ORIGINAL
BESJÆLETHED	KASUS	NUMERUS

Jeg har netop redegjort for de enkelte verbale og nominale kategoriers bidrag til sætningens semantik og skal nu ganske kort gennemgå teorien om kasus-som-modus.

3. Kasus som modus

Jeg skal hævde, at direkte modi (fx indikativ i russisk) og oblikke modi (fx konjunktiv og imperativ i russisk) har sine nominelle pendanter i

henholdsvis **direkte** og **oblikke kasus**. De direkte kasus, der omfatter nominativ og akkusativ, betegner en lighedsrelation mellem kopi og original og kommer derved til at markere, hvad jeg kalder **lokal reference**, dvs. at den eller det, der nævnes, er tilstede i den situation, der er nævnt af verbet. Begge kasus bærer således hvad man kunne kalde Existentiator-rollen. Forskellen mellem nominativ og akkusativ er et spørgsmål om rang, idet nominativ er primært tema (svarende til primær figur) og akkusativ er sekundært tema (svarende til sekundær figur). De oblikke kasus, der inden for det rene kasussystem omfatter genitiv, vokativ, dativ og instrumentalis, betegner en ulighedsrelation mellem kopi og original, dvs. de er samlet om at markere manglen på lokal reference:

- Direkte modi (fx indikativ) ~ direkte kasus (nom og akk)
- Oblikke modi (fx konj og imp) ~ oblikke kasus (alle øvrige)

Forskellen mellem de enkelte oblikke kasus kan ikke umiddelbart findes inden for det russiske oblikke modussubsystem. Her må vi ty til mere eksotiske sprog, fx Hopi (cf. Whorf 1956). Her skelnes der skarpt mellem objektive og subjektive „modes“. De objektive svarer til hvad Whorf kalder manifesterede, dvs. de nævnte situationer findes ude i virkeligheden og er således ikke rene produkter af vor tænkning. Med andre ord selv om der er tale om en ulighedsrelation, så bunder de objektive oblikke modi i, at den original, der mangler, vil kunne være der på et senere tidspunkt (imperativ), bør være der (desiderativ), skulle have været der (konjunktiv) eller havde været der engang i en fjern fortid (obviativ). De subjektive svarer til hvad Whorf kalder manifesterende, dvs. situationerne findes ikke ude i virkeligheden — de er rene produkter af vor tænkning. Det drejer sig således om en slags faktion vs. fiktion inden for modus. Specifikt inden for Hopi drejer det sig om såkaldte „dependent modes“, der markerer relationer og korrelationer mellem sætninger, fx om en situation, der er benævnt af den pågældende sætning, skal forstås som værende årsag til den situation, der er benævnt af den efterfølgende sætning, eller om den skal forstås som værende gældende på samme tid, og så fremdeles. Vi ser her den metaforiske forståelse af ligheds- og ulighedsrelationen. Det viser sig nu, at der er en klar isomorfi mellem den objektive og subjektive fortolkning af oblikke modi og det tilsvarende skel inden for de russiske oblikke

kasus, idet genitiv og vokativ peger udad og således kunne kaldes **ydre kasus** (de baserer sig på ydre reference), medens dativ og instrumentalis peger indad og således kunne kaldes **indre kasus** (de baserer sig på indre reference). Derved får vi følgende resultat:

- Objektive modi (fx Imp; konj, des og obv) ~ ydre kasus (voc og gen)
- Subjektive modi (fx „dependent modes“) ~ interne kasus (dat og instr)

Betragter vi nu kasuskategorien isoleret fra modus, får vi følgende struktur inden for det rene kasussystem i russisk:

DIREKTE KASUS
NOMINATIV OG AKKUSATIV

OBLIKKE KASUS
GENITIV OG VOKATIV
DATIV OG INSTRUMENTALIS

Jeg skal i det følgende udelukke de direkte kasus fra det rene kasussystem, idet deres rolle ikke er særlig stor inden for det præpositionelle kasussystem, der jo er hovedemnet for den pågældende artikel. Derimod skal jeg dvæle en lille smule ved de enkelte oblikke kasus — dog ikke ved vokativ, der ikke har en tilsvarende pendant inden for præpositionssystemet og hvis betydning svarer til imperativens.

4. De oblikke kasus

I det følgende skal jeg forsøge at vise, at det er muligt at tilskrive henholdsvis genitiv, dativ og instrumentalis hver sin invariante betydning samtidig med at vi ikke forskertser vor mulighed for at forklare konkrete enkeltbetydninger — hvilket altid har været problemet og derfor har ført til, at lingvister har droppet enhver tanke om, at der kunne findes invarians inden for naturlige sprog. Jeg tager mit udgangspunkt i det fundamentale inden for menneskelig tænkning, nemlig perception, og skal således hævde, at de tre nævnte kasus er knyttet til hver sin synsvinkel. Derved sker der en sammenligning af to entiteter og konsekvensen er, at de pågældende entiteter får en særlig relativ eller modal eksistens. De to entiteter benævnes henholdsvis A, det nære, og B, det fjerne. Det

bemærkes, at de selvsamme synsvinkler også findes inden for såkaldte indirekte modi, hvor der skelnes mellem forskellige ophavsmænd til en given information — her vil A (det nære) være at sammenligne med afsender, medens B (det fjerne) vil være at sammenligne med modtager.

4.1 Genitiv

Genitiv er en ydre kasus, der peger udad, hvorfor genitivs synsvinkel må grunde i det samme. Denne synsvinkel kaldes den **extroverte**, dvs. noget går fra noget nært til noget fjernt. Dette kan illustreres som følger:

Den extroverte synsvinkel:

$(X) x \} A > \text{-----} B$

Vi har at gøre med noget nært, markeret A, og noget fjernt, markeret B, der er A's sammenligningsgenstand. Den extroverte synsvinkel grunder i, at en person X (markeret (X) ovenfor) er lokaliseret i A og herfra kigger på B i det fjerne (X's synsvinkel er markeret x} ovenfor). Med andre ord betinger den extroverte synsvinkel sig, at X's lokaliseringspunkt og såkaldte „vantage point“ er sammenfaldende.

Hvis man anlægger denne synsvinkel, så vil B automatisk få en særlig form for relativ eksistens, idet B vil være fjernet fra A. Der er altså tale om, at der består en særlig fysisk relation mellem A og B, kaldet **separation** (dens dynamiske pendant er **eksklusion**).

Separation:

[A] [B]

Denne fysiske relation har også en logisk ækvivalent. Logisk set kan sammenligningsrelationen enten udmønte sig i, at A og B er identiske, eller i, at A og B er forskellige, dvs. ikke-identiske. Ved genitiv er der netop tale om ikke-identitet:

Ikke-identitet:

$A \neq B$

Jeg skal derudover hævde, at de begreber, der er afledt af selve synsvinklen, yderligere konkretiseres, når de møder andre begreber såsom „TID“, „STED“ og „FIGURATIVITET“. Med andre ord kan genitiv siges at have følgende reflekser, når de støder på de omtalte domæner:

- **Spatialt refleks:** Nær fjernhed (statisk) – Fjerneren sig (dynamisk).
- **Temporalt refleks:** Dato, der ikke falder sammen med idag.
- **Figurativt refleks:** Årsag.

Vi genfinder en del af disse begreber inden for forskellige teorier. Fx opererer den kognitive lingvistik med fire basisrelationer, hvoraf den ene er separation. Relationen forstås imidlertid kun rent spatialt – dens absolutte pendant er „Source“, der er defineret som „a trajector from a landmark“ (cf. Langacker 1991). Hverken det relative eller det absolutte begreb er knyttet til nogen bestemt kasus. Vor egen Hjelmslev opererede inden for sin egen lokalistiske kasusteori (forløberen for Anderson 1971) med bebegbet „éloignement“, dvs. fjernelse, men begrebet skal udelukkende forstås som en retning (cf. Hjelmslev 1972 [1935/37]). Jeg har her forsøgt at vise, at genitiv har en invariant betydning, der går tilbage til en bestemt synsvinkel, der er rent perceptivt og – om man vil – lokativt orienteret. Af dette percept kan der afledes forskellige koncepter, der rummer henholdsvis en fysisk relation og en logisk relation. Disse to begreber får så diverse reflekser, når de støder på andre begreber såsom „TID“ eller „STED“. Disse reflekser svarer stort set til, hvad man kan genfinde som enkeltbetydninger inden for en kasus.

4.2 Dativ

Dativ er egentlig konvers i forhold til genitiv, dvs. dens diametrale modsætning. Det betyder, at dativ har en **introvert** synsvinkel, der tager sit udgangspunkt i noget fjernt og betragter det nære derfra:

Den introverte synsvinkel:

(X) A -----< B {x

Ved den introverte synsvinkel befinder X sig stadig i A (hvilket man altid vil gøre – det er netop det, der definerer det nære) – men hans synsvinkel er flyttet til B, det fjerne. Med andre ord forudsætter den introverte synsvinkel, at lokalisationspunkt og „vantage point“ ikke er sammenfaldende.

Hvis man befinder sig i A og gerne vil betragte A, må man placere sin synsvinkel uden for A, in casu i B. Hvis man gør det, altså ser på A, hvor man befinder sig, ud fra B, der er fjernt, så indlemmer man ligesom B i A, hvorved B kan siges at blive modtaget i A.

Reception:

[A][B]

Med andre ord opnår man en oplevelse af en slags fysisk nærhed mellem A og B, dvs. A og B er nær hinanden uden at være i kontakt (hvilket de aldrig kunne være). Overfører vi nu dette til logik, hvor vi sammenligner A og B med hinanden, får vi identitet – ikke forstået som fysisk sammenfald mellem A og B, men som psykologisk identitet, dvs. det, der kaldes „contiguity“.

Identitet:

$A \approx B$

Ligesom ved genitiv bliver disse forskelligartede, men alligevel nærtbeslægtede begreber, der er afledt af perceptet, konkretiseret, når de møder andre begreber. Det bemærkes, at kategorien „animatum/inanimatum“ også spiller ind på dette niveau – hvis et sprog har en grammatisk kategori, vil denne kategoris indhold naturnødvendigt dukke op på andre niveauer.

- **Spatialt refleks:** Mål (inanimat) — Recipient (animat).
- **Temporalt refleks:** Repetition (det samme hver gang).
- **Figurativt refleks:** Model (der skal følges).

Igen må vi sige, at den kognitive lingvistik ganske rigtigt opererer med begreber som „identity“ og „association“, men for det første er de behandlet som værende vidt forskellige ting og for det andet er ingen af dem relateret til dativ – dativ er udelukkende forbundet med „the active zone in the target domain“ (Langacker 1991). „Approchement“, dvs. nærmen sig til, der kan minde meget om den introverte synsvinkel, er foreslået af Hjelmslev, men det skal kun forstås som en retning. Hvad jeg her har forsøgt at vise er, at dativ er knyttet til en bestemt synsvinkel, den introverte – dvs. et percept – der så har to konceptuelle manifestationer: reception, der er et fysisk begreb, samt oplevet identitet, der er den psykologiske pendant til den rent fysiske forståelse af identitet, hvor to størrelser er i ét med hinanden. Disse begreber har derudover forskellige former for reflekser svarende til de konkrete betydninger, som dativ kan siges at have i russisk. (Det viser sig, at den franske dativ rummer de selvsamme betydninger, cf. Herslund 1987, der ligeledes påviser sammenhængen mellem enkeltbetydningerne).

2.3 *Instrumentalis*

Hvor såvel genitiv som dativ baserer sig på en sammenligningsrelation mellem sammenlignelige størrelser, hvorved noget kan være større eller mindre end eller opleves som værende identiske, forudsætter instrumentalis usammenlignelighed størrelserne imellem samtidig med at de pågældende størrelser alligevel sammenlignes. Kort sagt drejer det sig primært om, at to usammenlignelige kategorier, nemlig mennesker og ting i videste forstand (det være sig naturgivne genstande, artefakter eller såkaldte mentafakter), alligevel sættes i relation til hinanden. Dette betyder ikke blot, at instrumentalis som kasus betragtet må præsupponere eksistensen af genitiv og dativ, men også at selve instrumentalis' synsvinkel må adskille sig væsentligt fra de to andre kasus' synsvinkler samtidig med, at den inkluderer dem:

Den korrelative synsvinkel:

$$(X) A > \text{-----} < B$$

$$\widehat{X}$$

Den korrelative synsvinkel består i, at A og B ses gensidigt i forhold til hinanden. Med andre ord betragtes B ikke i forhold til A eller A i forhold til B, men A og B betragtes samtidigt i forhold til hinanden. Dette betyder, at X's synsvinkel er lagt uden for A og B, hvorved A og B kan overskues i deres helhed. Ved at anlægge denne eksterne synsvinkel opnår man, at A, der er nært, fordi X befinder sig der, og B, der er noget fjernt, kan siges at være interrelateret til hinanden eller at der består en interrelation mellem A og B. Denne interrelation kan enten forstås rent fysisk, hvorved B ses som værende en integreret del af A, eller rent psykologisk, hvorved B ses som værende en inherent egenskab ved A:

Integreret del/Inherent egenskab:

Den eneste logiske relation, der findes udover identitet og ikke-identitet, er inklusion, en relation som netop i sig selv forudsætter to usammenlignelige størrelser, dvs. et element og en mængde (der så yderligere kan forstås som del/helhed). (Bemærk, at selve den psykologiske og logiske tankegang bag instrumentalisme kan føres tilbage til figurgrundrelationen, hvor to usammenlignelige størrelser netop sammenstilles):

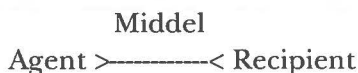
Inklusion:

$$B \in A$$

Det faktum at A og B er interrelateret giver sig forskellige udslag, når vi applicerer denne særlige form for relation på de forskellige begrebsdomæner:

- **Spatialt refleks:** Via (dvs. vejen ad hvilken).
- **Temporalt refleks:** Interval.
- **Figurativt refleks:** Middel.

Rolen „Middel“ kommer netop af, at man definerer Patientens vej fra Agenten (dvs. A, det nære) til Recipienten (dvs. B, det fjerne) på rent figurativt grundlag, dvs. en slags metaforisk forståelse af „vejen ad hvilken“:

Inden for den kognitive lingvistik opererer man i udpræget grad med del-helhedsrelationer (cf. Lakoff 1987 og Ilola 1995), men denne form for relation har kun en spatial forståelse, nemlig at noget eksisterer som en del af noget andet, dvs. helheden (I russisk tager lokativ sig af denne relation, herom senere). Traditionelt set er inklusionsrelationen blevet associeret med genitiv, hvilket ifølge min teori er direkte forkert (cf. ovenfor). Det er ganske korrekt, at mennesker associerer del-helhed og possession med genitiv, men dette har sådan set intet at gøre med genitivs kasusbetydning – det skyldes snarere, at modtageren selv blander sproglig information fra fx genitiv sammen med almindelig baggrundsviden og samtidig betragter det hele ud fra en egocentriske synsvinkel, dvs. ud fra mennesket selv. Derved opnår man, at *Oles bil* ikke blot læses som, at bilen er en del af Oles ting, men også at Ole ejer bilen (hvilket er oplagt forkert ud fra en ren sproglig analyse, da *Oles bil* lige så godt kan betyde „den bil, som Ole ville købe, hvis han havde råd til det“ eller „den foretrukne bil“, etc.). Derimod kan inklusion og dermed også possession siges at indgå i instrumentalis' kasusbetydning.

2.4 Klassifikation

Hvis man umiddelbart skulle klassificere de oblikke kasus (dvs. vokativ, genitiv, dativ og instrumentalis), kunne man udmærket få den tanke, at genitiv og dativ skulle høre til samme kategori: de går begge på en sammenligningsrelation og falder begge inden for den kategori, som Peirce kaldte andethed (hvor der er tale om en dyadisk relation mellem to sammenlignelige størrelser) – i modsætning til instrumentalis, der forudsætter disse to kasus og som hører til det Peirce kaldte trediehed (hvor der er tale om en triadisk relation). I en sådan klassifikation ville nominativ og akkusativ som direkte kasus tilhøre førstehed, hvor der

er tale om fysisk identitet mellem to størrelser, altså en ren lighedsrelation mellem kopi og original i min terminologi (for en nærmere redegørelse for disse tre grundkategorier, se Rise Jensen 1996 eller Peirce 1932 og Ormyston 1977). Denne tankegang går fint inden for præpositionssystemet, hvor vokativ og nominativ naturligt nok falder ud og lokativ indtræder på nominativs plads. Men inden for det rene kasussystem har vi at gøre med fire og ikke med tre oblikke kasus. Dette tyder i sig selv på, at den egentlige skillelinie skulle drages således, at den efterlod to kasus på hver sin side. Da separation, der er knyttet til genitiv, og inklusion, der er knyttet til instrumentalis, må siges at være diametrale modsætninger, og da ekstrovert, der er forbundet med genitiv, og introvert, der er forbundet med dativ, er konverse i forhold til hinanden, ser det ud som om, at genitiv skal placeres i en gruppe for sig, hvor også vokativ skal indlemmes (for en analyse af vokativ og en argumenteren for at vokativ er en del af det russiske kasussystem, se Bílý 1990). Genitiv og vokativ peger begge udad – de har ydre reference – og kan således benævnes ydre kasus. At dativ og instrumentalis hører til samme gruppe bekræftes ydermere af deres udtryksstørrelser (dativ: *-am*; instrumentalis: *-ami*), der – som det fremgår – udviser klare fælles elementer og som samlet står overfor genitiv (med *-ov-øj* eller *Ø*-endelse). Dativ og instrumentalis peger begge indad – de har indre reference – og kan således benævnes indre kasus.

YDRE KASUS

VOKATIV OG GENITIV

INDRE KASUS

DATIV OG INSTRUMENTALIS

5. Det præpositionelle kasussystem

Som sagt falder nominativ og vokativ ud ved det præpositionelle kasussystem, men da lokativ træder ind på nominativs plads, sker der ingen ændringer i selve grundstrukturen. Skellet mellem direkte og oblikke kasus, der beroede på lokal vs. ikke-lokal reference, kan imidlertid ikke umiddelbart appliceres på det præpositionelle kasussystem – eftersom en præposition altid efterfølges af en styrelse, vil denne altid sørge for, at der er lokal reference. I stedet for begrebsparret „lokal vs. ikke-lokal reference“ skal jeg anvende et begrebspar, der ligger tæt op ad det oprindelige, nemlig **kontakt vs. ikke-kontakt**, dvs. er der kontakt eller er der ikke kontakt mellem de to entiteter, der knyttes sammen af præ-

positionen. Kontakt-kasus, svarende til de direkte kasus, omfatter lokativ og akkusativ, medens ikke-kontakt-kasus, svarende til de oblique kasus, omfatter genitiv, dativ og instrumentalis:

KONTAKT-KASUS
LOKATIV OG AKKUSATIV

IKKE-KONTAKT-KASUS
GENITIV OG DATIV
INSTRUMENTALIS

Inden for ikke-kontakt-kasus benytter jeg nu Peirce's skelnen mellem andethed (relation) og trediehed (korrelation) og skelner således imellem relative kasus, der omfatter genitiv og dativ, og korrelative kasus, der udelukkende omfatter instrumentalis. Argumenterne er ligetil. For det første falder inklusionsbegrebet eller del-helhedsrelationen helt ud ved instrumentalis i forbindelse med præpositioner – denne relation overtages af lokativ. For det andet spiller dynamik vs. statik en meget stor rolle inden for det præpositionelle kasussystem i modsætning til det rene kasussystem, hvor det ikke havde nogen som helst betydning. For det tredje skal delingen nu foretages mellem tre kasus og ikke mellem fire kasus, således som det var tilfældet inden for det rene kasussystem. Da genitiv og dativ er konverse kasus, men samtidig forenes af, at de begge udtrykker en form for sammenligning mellem ligestillede størrelser og også begge har statiske såvel som dynamiske anvendelser (på linie med akkusativ), og da instrumentalis forudsætter de to andre og samtidig kun har statiske anvendelser (på linie med lokativ), ser det ud som om, at vi her kan anvende den Peircianske tankegang og således skelne mellem relative og korrelative kasus.

5.1 Akkusativ vs. lokativ

Som ovenfor antydnet er forskellen mellem lokativ og akkusativ den, at lokativ udtrykker statik, dvs. forudsætter permanent kontakt, hvorimod akkusativ udtrykker dynamik, dvs. markerer en ændring fra ikke at være i kontakt til at være i kontakt:

(1a) $On_{nom} sel_{pf} na beregu_{lok}$ 'Han satte sig på strandbredden'.

(1b) $On_{nom} sel_{pf} na lunu_{akk}$ 'Det landede (egt. satte sig) på månen'.

I (1a) er der tale om en person, der allerede står på en bred og derpå sætter sig ned, hvorimod der i (1b) er tale om et rumfartøj, der er ude i rummet og derpå foretager en landing på månen. I første tilfælde drejer det sig således om en ændring af den måde man er i kontakt på (man er altså i kontakt), medens det i det andet tilfælde drejer sig om en total ændring: før var rumfartøjet ikke på månen og nu er det på månen. At det kræver et totalt skift af lokation for at bruge akkusativ, fremgår af flg. eksempler:

(2a) *On_{nom} sel_{pf} na stule_{lok}* 'Han satte sig ned på stolen'.

(2b) *On_{nom} sel_{pf} na stul_{akk}* 'Han satte sig på stolen'.

Hvor (2b) akkurat ligesom (1b) markerer en ændring fra ikke at være på et sted til netop at være der, markerer (2a), at der kun er tale om en ændring af lokationsmåden: han stod på stolen og fra den position satte han sig ned på den. Lokativ kan også anvendes i en situation, hvor man ved, at vedkommende sidder et eller andet sted, men ikke eksakt hvor det er:

(3) *On_{nom} sel_{pf} na divane_{lok}* 'Han satte sig på divanen'. (Med tryk på *satte sig*.)

Det viser sig yderligere, at lokativ udelukkende kan bruges i spatial betydning, medens akkusativ også kan anvendes temporalt:

(4a) *On_{nom} pogib_{pf} v vojne_{lok} s fašistami_{instr}* 'Han døde i krigen mod fascisterne'.

(4b) *On_{nom} pogib_{pf} v vojnu_{akk} s fašistami_{instr}* 'Han døde under krigen mod fascisterne'.

I (4a) forudsættes det, at vedkommende var i krig og netop derfor døde (han døde således ikke af hjerteslag). I (4b) får vi at vide, at vedkommende døde under krigen, dvs. at han på et tidspunkt i løbet af de år, som krigen varede, gik fra at være „on world-location“ til at være „on non-world location“. Med andre ord er der tale om ændring af kontakt på en tidslinie. Hvis vi betragter anvendelsen af akkusativ i nedenstående

de eksempler, ser vi ligeledes, hvor stor en rolle begrebet „kontakt“ spiller:

- (5) *S pervogo_{gen} po devjatoe_{akk}* 'Fra den første til og med den niende'.
 (6) *Ona_{nom} Ø_{cop} s menja_{akk} rostom_{instr}* 'Hun er på min højde'.

I (5) ser vi præpositionen *po*, der enten styrer dativ eller lokativ og som kun i et enkelt tilfælde kræver akkusativ – og det er netop i (5). Grunden til dette er, at det hævdes, at et eller andet varer fra den første (som netop står i genitiv, fordi der er tale om en extrovert retning, dvs. ud af noget) til og med den niende, hvilket netop betyder, at der opnås kontakt med den niende. I (6) har vi ligeledes at gøre med en præposition *s*, der normalt aldrig forbindes med akkusativ. Den styrer instrumentalis i betydningen 'sammen med' eller genitiv i betydningen 'fra'. Her får den pludselig akkusativ, fordi der er tale om opnåelse af kontakt mellem to personer med henseende til højde.

5.3 Genitiv

Genitiv betegner som sagt en extrovert synsvinkel og således også en extrovert retning, dvs. fra noget nært til noget fjernt:

- (7) *Studenty_{nom} vysli_{pf} iz auditorii_{gen}* 'De studerende gik ud af auditoriet'.

Med andre ord fjerner de studerende sig fra auditoriet – de går fra at være i kontakt med den pågældende lokation, der ses som værende udgangspunktet for handlingen, til ikke at være i kontakt. Genitiv er således en ikke-kontakt kasus med en særlig synsvinkel. I (7) manifesterede den sig dynamisk, dvs. genitiven har her en bestemt retning som sin betydning; i (8) ser vi den statiske anvendelse, dvs. genitiven har her en bestemt relation som sin betydning:

- (8) *Dirižer_{nom} stoi_{ipf} u svoego pul'ta_{gen}* 'Dirigenten står ved sin pult'.

Denne betydning vil jeg kalde „nær fjernhed“. Med andre ord er der ikke kontakt mellem dirigenten og pulten – således er der tale om

noget, der er fjernt, men som alligevel er nær subjektet (hvorfra synsvinklen starter).

Som ovenfor antydet betegner genitiv „udgangspunkt“ (se 9b og 9c) og „årsag“, der er „udgangspunkt“ („source“) forstået i overført betydning (se 9a):

(9a) *On_{nom} umer_{pf} ot raka_{gen}* ‘Han døde af (egt. fra) kræft’.

(9b) *Zaščita_{nom} ot vragov_{gen}* ‘Forsvar mod (egt. fra) fjenden’.

(9c) *Ključ_{nom} ot dveri_{gen}* ‘Nøglen til (egt. fra) døren’.

Som det fremgår, bruger russisk præpositionen *ot* ‘fra’ i tilfælde, hvor dansk bruger henholdsvis *af*, *mod* og *til*. Disse forskelle i konkret brug er ikke tilfældige, men skyldes de forskellige perspektiver, som henholdsvis russisk og dansk anvender. I dansk anvender vi hvad man kunne kalde et progressivt perspektiv (tingene ses prospektivt), dvs. man tager udgangspunkt i en konkret genstand og ser hvad den kan bruges til i forbindelse med en bestemt handling. Gør man det, får man fx, at man danner et forsvar, der er rettet mod fjenden (cf.9b). Russisk anvender et helt andet perspektiv, som man kunne kalde et regressivt perspektiv (tingene ses retrospektivt), dvs. hvor en konkret genstand stammer fra. Gør man det, får man fx, at man danner et forsvar mod et angreb, der stammer fra fjenden; eller at en nøgle stammer fra en bestemt dør; eller at en persons død stammer fra kræft. Derved får russisk en meget kort afstand mellem den konkrete betydning og den overførte betydning i forbindelse med genitiv.

5.4 Dativ

Dativ er ligesom genitiv en ikke-kontakt-kasus, men er altså konvers i forhold til genitiv, hvorfor den betegner den modsatte synsvinkel af den extroverte, dvs. den introverte, hvor man går fra noget fjernt til noget nært uden at komme i fysisk kontakt med den pågældende ting:

(10) *Ona_{nom} sela_{pf} k stolu_{dat}* ‘Hun satte sig til bords’.

- (11) *On_{nom} pribegnul_{pf} k ee pomošči_{dat}* ‘Han tyede (søge tilflugt) til hendes hjælp’.
- (12) *Ona_{nom} privjazalas_{pf} k učitelju_{dat}* ‘Hun knyttede sig til sin lærer’.

At dativ netop markerer mangel på kontakt, fremgår af følgende to eksempler:

- (13a) *K desjati_{dat} emu_{dat} (nado) Ø_{cop} ujti_{inf/pf}* ‘Han må være ude inden 22.00’.
- (13b) *V desjat_{acc} emu_{dat} nado Ø_{cop} ujti_{inf/pf}* ‘Han må gå klokken ti’.

I (13a) er der tale om, at en person skal være ude af en bestemt lokation før klokken ti om aftenen, medens der i (13b) er tale om, at en person skal gå klokken ti. I første tilfælde drejer det sig om ikke-kontakt og derfor har vi dativ, i andet tilfælde drejer det sig om en ændring fra ikke at være i kontakt til at være i kontakt – når klokken slår ti, skal vedkommende gå – og derfor får vi automatisk akkusativ.

Som sagt får dativ rollen „Model“ i overført betydning:

- (14) *Oni_{nom} exali_{ipf} po šossejnoj doroge_{dat}* ‘De kørte ad hovedvejen’.

I (14) bruges vejen som en model for ens kørsel, dvs. man følger vejen. I (15) bruges „størrelse“ som model og det ryger derfor automatisk i dativ:

- (15) *Afrika_{nom} – vtoroj_{nom} po veličine_{dat} kontinent_{nom}* ‘Afrika er den næststørste verdensdel’.

Modelrollen og Målrollen kan også gå op i en højere enhed, så man ikke kan skelne dem fra hinanden:

- (16) *Soldaty_{nom} otkryli_{pf} ogon_{acc} po vragu_{dat}* ‘Soldaterne åbnede ild mod fjenden’.

Når dativ bruges inden for domænet „tid“ får vi reflekset „repetition“, dvs. når „lighed“ og „tid“ møder hinanden får vi „det samme hver gang“ – repetition:

(17) *Ja prepodaju po vtornikam_{dat}* ‘Jeg underviser hver tirsdag’.

3.5 Instrumentalis

Hvor såvel genitiv som dativ har dynamiske og statiske anvendelser, har instrumentalis kun statiske anvendelser. Dette betyder, at de præpositioner, der egentlig styrer instrumentalis, må finde en anden kasus i forbindelse med dynamiske anvendelser af verber. Præpositionerne, der tager instrumentalis, kan alle afledes af den korrelative synsvinkel, hvor personens synsvinkel er ekstern og således går på interrelationen mellem noget nært og noget fjernt, hvor der ikke er kontakt:

	<i>nad</i> ‘ovenover’
	[A]
<i>pered</i> ‘foran’ [A]	<i>meždu</i> ‘imellem’ [B] <i>za</i> ‘bagved’
	[B]
	<i>pod</i> ‘underneden’

I et eksempel som (18) kunne man selvfølgelig godt få den tanke, at der var kontakt mellem insektet (det nære) og stenen (det fjerne). Dette hører imidlertid til „communicated content“, hvor modtageren applicerer sin egen baggrundsviden, hvor sten ikke kan svæve og derfor nødvendigvis må ligge direkte ovenpå:

(18) *Nasekomoe_{nom} naxoditsja_{tpf} pod kamnem_{instr}* ‘Der er et insekt under stenen’.

I forbindelse med præpositionen *s* ‘sammen med’ ses det nære og det fjerne tydeligt:

(19) *Mama_{nom} s rebenkom_{instr} pošla_{pf} v polikliniky_{akk}* ‘Mor tog hen på børneklinikken med sit barn’.

Her markerer nominativ, at moderen er nær, dvs. i forgrunden, medens instrumentalis markerer, at barnet er fjern, dvs. i baggrunden. Instrumentalis markerer endvidere, at mor og barn er interrelateret. Valget mellem nominativ og instrumentalis går med andre ord på forgrunds- eller baggrundsinformation, og viser ikke, hvem der har taget tæten eller om der er tale om en jævnbyrdig fordeling af rollerne:

- (20) *Sestra_{nom} zanimaetsja_{imp} so mnoj_{instr}* 'Min søster læser med mig/Jeg læser med min søster/Min søster og jeg læser sammen.'

Som det fremgår af oversættelserne, kan (20) referere til tre vidt forskellige afarter af een og samme situation, nemlig hvor der produceres en aktivitet af begge personer og at disse samtidig indgår i en form for interrelation (for en nærmere redegørelse, se Wierzbicka 1980 og Janda 1993).

6. Begrebet „kontakt – ikke-kontakt“ i forbindelse med objekter

Det viser sig, at begrebsparret „kontakt vs. ikke-kontakt“ ikke blot spiller en stor rolle inden for det præpositionelle kasussystem, men også må have haft en afsmi-ning på det rene kasussystem, idet man her klart kan sondre mellem to typer patientroller: 1) Den **Direkte Patientrolle**, der er knyttet til direkte objekter i akkusativ, og 2) Den **Indirekte Patientrolle**, der er knyttet til oblique objekter i genitiv, dativ eller instrumentalis. Det er nemlig sådan, at en patient, der ikke har direkte kontakt med agenten, ikke kan stå i akkusativ og automatisk ryger i en oblik kasus. Her skelnes der så mellem „the Distanced Role“, der udtrykkes af genitiv, „Male-/Benefactive Role“, der knytter sig til dativ, og „the Victim Role“, der forbindes med instrumentalis. Den Direkte Patient Rolle og den Indirekte Patient Rolle kan således betragtes som kasusroller, dvs. roller der er knyttet til kasusbetydningen, men i forbindelse med den sidstnævnte rolle er det en såkaldt makrorolle, der kan specificeres yderligere (cf. Foley and Van Valin 1984).

Henvisninger:

- Anderson, John M. 1971. *The grammar of case: towards a localistic theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bílý, Milan. 1990. The case remains open (Some notes on a new book on morphological case in Russian. *Russian Linguistics* 14:185-203.
- Durst-Andersen, Per. 1992. *Mental grammar: Russian aspect and related issues*. Columbus, OH: Slavica.
- _____. 1996a. Kasusroller og participantroller i russisk. *Semantiske roller* [=OWPLC 10], udg. af Lone Schack Rasmussen, 89-134. Odense: Odense University Press.
- _____. 1996b. Russian case as mood. *Journal of Slavic Linguistics* 4.2.177-273.
- Foley, W.A., and R.D. Van Valin, Jr. 1984. *Functional syntax and universal grammar*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Herslund, Michael. 1987. *Le datif en français*. Louvain-Paris: Éditions Peeters.
- Hjelmslev, Louis. 1972. [1935/37] *La catégorie des cas. Étude de grammaire générale*. München: Fink Verlag.
- Iloa, Eeva. 1995. Spatial prepositions in Russian and their Finnish equivalents. *Russian Linguistics* 19: 187-218.
- Jakobson, Roman. 1936. Beitrag zur allgemeinen Kasuslehre. Gesamtbedeutungen der russischen Kasus. *Selected writings II. Word and language*. The Hague: Mouton (1971), 23-71.
- Janda, Laura A. 1993. *A geography of case semantics. The Czech dative and the Russian instrumental*. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Lakoff, George. 1987. *Women, fire, and dangerous things: What categories reveal about the mind*. Chicago: University of Chicago Press.
- Langacker, Ronald. 1991. *Foundations of cognitive grammar. Vol. II: Descriptive application*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Mathiassen, Terje. 1996. *Russisk grammatikk* (2. rev. udg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Mulisch, Herbert. 1975. *Die russische Sprache der Gegenwart. Band 2*. Leipzig: VEB Verlag Enzyklopädie.
- Ormiston, Gayle L. 1977. Peirce's categories: structure of semiotics. *Semiotica* 19: 209-232.
- Peirce, Ch.S. 1932. *Elements of logic*. Collected papers of Charles Sanders Peirce, ed. by Ch. Hartshorne and P. Weiss, Vol.II. Cambridge: Cambridge University Press.

- Pul'kina, I.M. and E.B. Zaxava-Nekrasova. 1994. *Russkij jazyk* (izd. 6-e). Moskva: Russkij jazyk.
- RAG (1980) = *Russkaja grammatika*. Tom 1 & 2. Moskva: Nauka.
- Rise Jensen, Malene. 1996. *Strukturen i russiske gestus. En semiotisk, semantisk og pragmatisk analyse*. Københavns Universitet (Specialeafhandling).
- Wade, Terence. 1992. *A comprehensive Russian grammar*. Oxford/Cambridge: Blackwell.
- Whorf, Benjamin Lee. 1956. *Language, thought, and reality. Selected writings of B.L. Whorf*. Cambridge, MA: The M.I.T. Press.
- Wierzbicka, Anna. 1980. *The case for surface case*. Ann Arbor: Karoma Publishers.